

Jolanta Dzieniakowska

Prasa polska w Radomiu w latach 1918–1939
Spis tytułów. Charakterystyka statystyczna
i typologia wydawnictw

Powstanie niepodległego państwa polskiego otworzyło kolejny etap w dziejach radomskiego czasopiśmiennictwa. Zaistniały wówczas nowe warunki polityczne, społeczno-kulturowe oraz ekonomiczne w różnym stopniu determinujące rozwój miejscowej prasy. Sprzyjały mu intensywne przemiany w szeroko rozumianym życiu „zbiorowym” państwa i miasta, zachodzące głównie na płaszczyźnie politycznej. Natomiast czynnikami hamującymi rozwój czasopiśmiennictwa i zasięg jego oddziaływania (terytorialny i społeczny) były: analfabetyzm, zacofanie bazy poligraficznej oraz stan komunikacji.

W okresie międzywojnia Radom osiągnął status dużego ośrodka przemysłowo-gospodarczego, administracyjnego, politycznego i kulturalno-oświatowego. Wielofunkcyjność organizmu miejskiego, industrializacja i urbanizacja grodu na Mleczną oraz rozwój „infrastruktury” kulturalno-oświatowej odegrały znaczącą rolę w powstawaniu kultury masowej, której wyrazem było m.in. funkcjonowanie lokalnego czasopiśmiennictwa. Obok wymienionych uwarunkowań – sprzyjających podejmowaniu inicjatyw wydawniczo-prasowych – należy także zwrócić uwagę na bezpośredni związek stanu ilościowego i jakościowego miejscowego czasopiśmiennictwa z historią polityczną Drugiej Rzeczypospolitej, która była jedną z głównych sił sprawczych rozwoju lokalnej prasy, zwłaszcza społeczno-politycznej, postrzeganej jako ważne narzędzie propagandy i agitacji.

Opracowanie niniejsze jest próbą zestawienia polskich tytułów prasowych wydawanych w Radomiu w okresie Drugiej Rzeczypospolitej oraz ich charakterystyki statystycznej.

Spis tytułów opracowano na podstawie kwerendy źródłowej w Archiwach Państwowych w Kielcach i Radomiu¹, kwerendy bibliotecznej oraz autopsji prasy, znajdującej się w zasobach bibliotek: Jagiellońskiej, Narodowej, Uniwersytetu Warszawskiego, kieleckich – Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej, Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej, Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Seminarium Duchownego i Muzeum Narodowego oraz radomskich – Muzeum Okręgowego i Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej. Bibliografie, katalogi i spisy tytułów oraz „Urzędowy Wykaz Czasopism” nie notują wielu radomskich inicjatyw wydawniczych. Dużym utrudnieniem w badaniach jest także brak pełnych zasobów prasy radomskiej, duże rozproszenie tytułów, roczników, a nawet poszczególnych numerów oraz niekompletność zachowanych materiałów.

Pomocne w ukierunkowaniu poszukiwań były prace z zakresu historii prasy Kielecczyzny Mieczysława Adamczyka². Pod względem metodologicznym przydatne okazały się opracowania Wiesława Władyki³ i Darii Nałęcz⁴, zestawiające tytuły dzienników i gazet wydawanych w Polsce w latach 1918–1939.

Spis tytułów obejmuje pisma wydawane w języku polskim przez polskich wydawców w Radomiu od 11 listopada 1918 roku do 1 września 1939 roku, a także te, które zaczęły ukazywać się przed odzyskaniem niepodległości i były kontynuowane w następnych latach. W wykazie uwzględniono wszystkie zachowane czasopisma oraz te tytuły,

¹ W Archiwum Państwowym w Kielcach kwerendą objęto akta Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego z lat 1918–1939, zespoły: Wydział Prezydialny – Referat Ogólny, Wydział Spraw Politycznych, Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego, Wydział Społeczno-Polityczny. W Archiwum Państwowym w Radomiu – Dział III: akta wytworzone po 1918 r., zespoły: Starostwo Powiatowe w Radomiu, Akta Administracji Szkolnictwa, Akta wymiaru sprawiedliwości i więziennictwa oraz Kancelaria Prezydialna Sądu Okręgowego w Radomiu.

² M. A d a m c z y k, *Prasa Kielecczyzny – tradycje i współczesność*, Warszawa 1987; t e n ż e, *Cztery epoki prasy Kielecczyzny 1811–1956*, Kraków–Kielce 1991.

³ W. W ł a d y k a, *Dzienniki w języku polskim w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*. Zestaw tytułów, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1975, z. 4.

⁴ D. N a ł ę c z, *Gazety ukazujące się 2–4 razy w tygodniu w Polsce w latach 1918–1939*. Zestaw tytułów i charakterystyka statystyczna, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1978, s. 2.

których istnienie potwierdzają dokumenty archiwalne (w przypadku braku egzemplarzy konkretnych pism) oraz informacje o nich w ukazującej się wówczas prasie. W celu uzyskania w miarę kompletnego obrazu prasy radomskiej lat międzywojnia, w spisie znalazły się także tytuły, o których informują tylko źródła archiwalne⁵. Ponieważ nie zachowały się te periodyki, a dokumenty archiwalne często podają sprzeczne informacje, trudno jednoznacznie stwierdzić, czy owe inicjatywy wydawnicze w ogóle nie zostały zrealizowane, czy też po ukazaniu się jednego bądź kilku numerów uległy likwidacji. Zostały one uwzględnione także przy dalszych badaniach.

Do wydawnictw miejscowych zaliczono również mutacje pism centralnych ośrodków wydawniczo-prasowych (Warszawy, Łodzi i Poznania). Za włączeniem ich do prasy prowincjonalnej przemawiają – jak pisze Andrzej Notkowski – „...nie tylko kryteria formalne (mutacje jako miejsce wydania podawały miejscowość, dla której były przeznaczone), ale także stan faktyczny. Każda mutacja miała swoją kolumnę miejscową. „Produkcja” kolumny lokalnej, zarówno w sensie dziennikarskiego przygotowania materiału, jak i w formie technicznej (druk) odbywała się zatem na miejscu. Mutacje miały typowy dla prasy prowincjonalnej zasięg czytelnictwa, a kolumny lokalne odpowiadały warunkom określonym [...] jako kryterium związku treści z terenem przeznaczenia pisma. Mutacje były więc niewątpliwie przejawem aktywności wydawniczej ośrodków lokalnych”⁶. Z tych względów zostały uwzględnione w spisie wydawnictw radomskich.

⁵ Zazwyczaj są to deklaracje wydawców i redaktorów pism składane u starosty zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dn. 28 I 1921 (Okólnik nr 443) „...w sprawie kontroli nad dostarczaniem egzemplarzy obowiązkowych druków w urzędach administracyjnych”. Zarządzenie to podkreślało m.in.: „...o wszystkich nowych czasopismach urzędy administracyjne winny przysyłać odpisy składanych [...] przez wydawców deklaracji” oraz: „...wszelkie zmiany w warunkach wydawania czasopism należy przedkładać niezwłocznie”. Archiwum Państwowe w Kielcach, UWK I, WP-OBP, sygn. 404. Jednakże w wielu przypadkach, szczególnie w odniesieniu do pism apolitycznych, tytuły tychże były odnotowywane przy składaniu deklaracji, a potem często pomijane w wykazach sporządzanych przez starostę radomskiego, który stwierdzał, iż pisma te „...nie mają wpływu na sytuację polityczną i nastroje ludności” (tamże).

⁶ A. N o t k o w s k i, *Polska prasa prowincjonalna Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa-Łódź 1982, s. 14.

Na podstawie wymienionych wyżej źródeł oraz autopsji zachowanej prasy ustalono, iż w Radomiu w latach 1918–1939 ukazywały się 73 polskie pisma⁷. Liczba ta, stanowiąca podstawę obliczeń przy charakterystyce statystycznej, prawdopodobnie nie jest ostateczna. Należy mieć nadzieję, iż dalsze badania w tym zakresie zweryfikują lub potwierdzą wyniki przedstawione w niniejszym artykule.

W jednostce opisu zastosowano następujące elementy:

1. Tytuł i podtytuł pisma.
2. Okres wydawania.
3. Częstotliwość ukazywania się pisma (jeżeli nie występuje w tytule bądź podtytule).
4. Nakłady (gdy możliwe były do ustalenia).
5. Miejsce przechowywania.

W opisie zaznaczono również:

- mutacje (tytuły macierzystych pism znajdujących się w przypisach);
- gdy pismo zaczęło ukazywać się przed 11 listopada 1918 roku, zaznaczono w nawiasie rok założenia tytułu, np. „Głos Radomski” (1916)1918–1920, albo: „Kronika Radomska” (27 I) 1918;
- w sytuacji, gdy pierwszy numer pisma ukazał się 31 grudnia (dziennik), bądź w grudniu (pisma o rzadszej częstotliwości), a kontynuowano tytuł w następnym roku, podano w opisie również daty dzienne i miesięczne, np. 31 XII 1920–1921, bądź XII 1934–1935. W przypadku odwrotnym, gdy ostatni numer ukazał się w styczniu, zaznaczono: 1923–1 I 1924. Taki sposób opisu umożliwia ukazanie rzeczywistego okresu edycji;

---

⁷ M. A d a m c z y k w cytowanej pracy (*Cztery epoki prasy Kielecczyny...*) podaje, że w Radomiu w latach 1918–1939 ukazywało się 59 polskich pism. Różnica między liczbą przedstawioną w niniejszym opracowaniu – 73, ustaloną na podstawie kwerendy archiwalnej i bibliotecznej, a ilością tytułów podanych przez M. Adamczyka wynika z faktu, iż nie brał on pod uwagę efemeryd prasowych, które uwzględniono w spisie tytułów prasy radomskiej. W dwudziestoleciu międzywojennym w Radomiu aktywna pod względem wydawniczym była jedynie mniejszość żydowska. Rosjanie i Niemcy, nieliczni w Radomiu, nie wydawali swoich pism. Spośród 18 tytułów pism żydowskich – 5 ukazywało się w języku polskim. Były to: „Jutrzenka. Pismo młodzieży szkolnej Gimnazjum Przyjaciół Wiedzy” (1921–1922), „Ku wyżynom. Pismo młodzieży Gimnazjum Przyjaciół Wiedzy” (1923), „Nasz Tygodnik” (1937), „Trybuna Młodych” (1936) oraz „Trybuna. Tygodnik Radomski” (1936–1939).

- tytuły, które po wydaniu pierwszego numeru zlikwidowano, oznaczono znakiem(*);
- nie zweryfikowane tytuły oznaczono znakiem(x);
- zmiany tytułów i podtytułów podano w adnotacji pod opisem głównym;
- zmiany częstotliwości zaznaczono w opisie.

Nazwy czasopism podano według obowiązujących obecnie zasad pisowni.

W spisie tytułów, opracowanym w układzie alfabetycznym, zastosowano następujące skróty:

- zm. tyt. - zmiana tytułu,
- zm. podtyt. - zmiana podtytułu,
- dzien. - dziennik,
- 2 x tyg. - dwa razy w tygodniu,
- tyg. - tygodnik,
- dek. - dekada,
- dwutyg. - dwutygodnik,
- mies. - miesięcznik,
- dwumies. - dwumiesięcznik,
- kwart. - kwartalnik,
- niereg. - nieregularnie,
- mut. - mutacja,
- wznow. - wznowienie.

Skróty nazw bibliotek:

- BJ - Biblioteka Jagiellońska,
- BN - Biblioteka Narodowa,
- BUW - Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego,
- WBPK - Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach,
- BWSP - Biblioteka Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach,
- BSD - Biblioteka Seminarium Duchownego w Kielcach,
- BMNK - Biblioteka Muzeum Narodowego w Kielcach,
- BMOR - Biblioteka Muzeum Okręgowego w Radomiu,
- WBPR - Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Radomiu,
- APR - Archiwum Państwowe w Radomiu.

SPIS TYTUŁÓW POLSKIEJ PRASY WYDAWANEJ W RADOMIU W LATACH 1918–1939

1. ABC Radomsko-Kieleckie. 1927, próba wznow. 1930, [mut.]⁸, [dzien.], 600–1000 egz. BJ, BUW.
  2. Agencja Reklamy Nowoczesnej „AREN”. 1933, [mies.](x)
  3. Arbuz. Tygodnik humorystyczno-satyryczny. 1935, 1000 egz. BJ, BN, WBPk.
  4. Chałubińszczak. 1937–1938, [-].
  5. Dla Ojczyzny. Biuletyn Obywatelskiego Komitetu Radomskiego Obrony Państwa. 1920, [niereg.], 1000 egz. BUW.
  6. Dziennik Urzędowy Komisariatu Ludowego na powiat Radomski. 1919–1920, [dwutyg.], [niereg.] BN, BUW, WBPk.
  7. Dziennik Zarządu Miasta Radomia. 1924–1925, 1928, [dwutyg.], niereg. BJ, BN, BUW.
  8. Dzień Dobry Ziemi Radomskiej. 1931–1939, [mut.]⁹, [dzien.], 2000–2500 egz. WBPk, APR, BMOR.
  9. Echo Radomskie. Organ Ziemi Radomskiej. 31 XII 1921–1922, [3 x tyg.], 850 egz. BUW.
  10. Echo Radomskie. 1926, [dwutyg.](x)
  11. Echo Radomskie. 1930–1932, [mut.]¹⁰, [dzien.], 2500 egz. BJ.
  12. Echo Radomsko-Kieleckie. 1935–1936, [wznów. mut.]¹¹, [dzien.], 2500 egz.
  13. Express Filmowy. 1933–1936, [-]. BJ, BN.
  14. Express Poranny. Kielce. Radom. 1935–1939, [mut.]¹², [dzien.] 1000 egz. BJ.
- W 1936 r. zm. tyt. Express Poranny. Kielce. Radom. Częstochowa.
W 1937 r. zm. tyt. Express Poranny. Kielce. Radom. Częstochowa. Sosnowiec.

---

⁸ „ABC”, Warszawa 1926–1939.

⁹ „Dzień Dobry”, Warszawa 1930–1939.

¹⁰ „Echo”, Łódź 1929–1939.

¹¹ „Echo”, Łódź 1929–1939.

¹² „Express Poranny”, Warszawa 1922–1939.

15. **Express Radomski**. Dziennik niezależny. 3 XII 1927–9 II 1928. BJ.
16. **Express Trójkąta**. Niezależny dziennik informacyjny. 1933, 1300 egz. 25 VII 1933 zm. tyt. **Express Dnia**, BJ.
17. **Filareta**. Miesięcznik K.M. „Filarecja” Gimnazjum Państwowego im. J. Kochanowskiego w Radomiu. 1924–1934, 300–500 egz. BJ, BN, BUW.
18. **Gazeta Radomska**. Bezpartyjny organ gospodarczy. 1927, [–]. BUW.
19. **Gazeta Radomska**. Tygodnik narodowy. 1934–1935, 1937–1939, 1000–1200 egz. BJ, BN, BMOR.
20. **Głos**. Organ niezależnej myśli narodowej. 1924–1928, [tyg.], 500–600 egz. BJ, BUW.
W 1926 r. zm. podtyt. Organ niezależnej opinii demokratycznej.
25 IV 1926 zm. podtyt. Organ Klubu Inteligencji Demokratycznej.
W 1928 r. zm. podtyt. Organ polskiej myśli państwowej.
21. **Głos Mariacki**. Wiadomości z Parafii Opieki Najświętszej Marii Panny w Radomiu. 1929–1932, 1935, 1938, [kwart.], 400–700 egz. BJ, BN.
22. **Głos Radomski**. Dziennik społeczny, polityczny, literacki poświęcony głównie sprawom Ziemi Radomskiej. (1916)1918–1920, [3 x tyg.], 1000–1100 egz. BUW, APR, BMOR.
23. **Głos Wsi**. 1933–1935, [mut.]¹³, [tyg.], 4000–5000 egz. BJ, BN, WBPK.
24. **Głosy Sztubackie**. Czasopismo radomskich szkół średnich. 1934–1939, [mies.], od 1936 [dwumies.], 1000–1300 egz. BJ, BN, WBPK.
W 1937 r. zm. podtyt. Czasopismo młodzieży szkół średnich Radomia, Kozienic, Opatowa i Skarżyska.
W 1938 r. zm. podtyt. Czasopismo młodzieży szkół średnich Radomia, Kozienic, Opatowa, Skarżyska i Suchedniowa.
25. **Hasło**. Organ ruchu chrześcijańsko-społecznego. 1927–1931, [dwutyg.], 1000–1200 egz. BJ, BN.
26. **Kronika Harcerska**. Pismo Drużyn Ziemi Radomskiej. 1919–1920. [mies.] BN, BUW.

¹³ „Gospodarz Polski”, Warszawa 1927–1937.

27. Kronika Radomska. Dodatek do Unii. 9 III 1918–1 I 1919, [3 x tyg.] BMOR, APR.
28. Kronika Wyborcza. 1919, [2 x tyg.] BMOR.
29. Ku słońcu. Miesięcznik młodzieży Państwowego Seminarium Nauczucielskiego Żeńskiego w Radomiu. 1925–1932, 300–500 egz. BJ, BN, BUW.
30. Ku szczytom. Organ młodzieży Państwowej Średniej Szkoły Technicznej w Radomiu. 1927–1928, 1932–1937, [mies.], od 1932 [kwart.], od 1934 dwumies., 400–500 egz. BJ, BN, BMOR.
31. Ku szczytom. Miesięcznik Gimnazjum Marii Gajl¹⁴. 1929–1930, 400 egz. WBPK.
32. Młodzież. Pismo radomskiej młodzieży szkolnej. 1919, [-]. BUW.
33. Myśl Młodzieży. Pismo radomskiej młodzieży szkolnej. 1922, [mies.], 100–200 egz. BN, BUW, BMOR.
34. Nacjonalista Radomski. Organ nacjonalizmu polskiego. 1926, [dwutyg.], BJ, BUW.
35. Nasze Drogi. Organ Nauczycielstwa Szkół Powszechnych miasta Radomia i powiatu radomskiego. 1927–1931, [mies.], 600–800 egz. BUW, BMNK, WBPK, WBPR.
W 1929 r. zm. podtyt. Organ Powszechnego Uniwersytetu Regionalnego im. St. Konarskiego Związku P.N.S.P. dla regionu kielecko-radomsko-sandomierskiego.
36. Nasze Pismo. (Dawniej Świat a Szkoła). Czasopismo Gimnazjum Państwowego im. Dr T. Chałubińskiego. 1929–1934, [mies.], 200 egz. BN, WBPK.
W 1933 r. zm. tyt. Myśl i Czyn. Dwumiesięcznik ilustrowany. 300–500 egz. BJ.
37. Nowe Życie. 1931, [tyg.] 200 egz. (*)
38. Nowe Życie Robotnicze. 1934, [tyg.] 1000 egz. (*)
39. Nowiny Codzienne Radomskie. 1932–1933, [mut.]¹⁵, 200 egz. BN.

¹⁴ Miesięcznik Gimnazjum Marii Gajl „Ku szczytom” nie był kontynuacją pisma uczniów Państwowej Średniej Szkoły Technicznej noszącego ten sam tytuł. Kwerenda archiwalna i autopsja tytułów pozwalają na stwierdzenie, iż były to dwie odrębne inicjatywy wydawnicze, nie mające – poza nazwą – nic ze sobą wspólnego.

¹⁵ „Nowiny Codzienne”, Warszawa 1932–1934.

40. Nowiny Radomskie. 1936, [dzien.], 1000 egz. BJ, BN.
41. Nurty. Dwutygodnik literacki. 1935, 600 egz. BJ, BN.
42. Odrodzenie. Pismo tygodniowe polityczne, społeczne, ekonomiczne i kulturalno-oświatowe, 1919–1923, [niereg.], 500–1000 egz. BJ, BMOR, APR, BSD.

43. Okólnik Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej Ziemi Sandomiersko-Radomskiej. 1921–1932, [mies.], 800–1000 egz. BJ, BN.
W 1929 r. zm. tyt. Okólnik Młodzieży Polskiej Ziemi Sandomiersko-Radomskiej.

W 1930 r. zm. tyt. Okólnik Katolickiego Związku Młodzieży Polskiej Ziemi Sandomiersko-Radomskiej.

44. Ostatnie Wiadomości. 1932, [mut.]¹⁶, [dzien.] 1500–2000 egz. BJ, BN.

4 II 1932 r. zm. tyt. Ostatnie Wiadomości Radomskie.

45. Pobudka Harcerska. Dwutygodnik III Radomskiej Drużyny Harcerskiej im. T. Kościuszki. 1919. BN.

46. Pod Kropidłem. Dwutygodnik. Pismo antyżydowskie poświęcone obronie handlu, przemysłu i rzemiosła chrześcijańskiego. 1939. BN.

47. Prawda Katolicka. Czasopismo poświęcone obronie wiary katolickiej przed sekciarstwem. 1930–1938, [mies.], 2500 egz. BJ, BN.
W 1931 r. zm. podtyt. Miesięcznik poświęcony obronie wiary katolickiej przed sekciarstwem.

IX 1935 r. redakcja przeniesiona z Radomia do Sandomierza.

48. Prawowid. 1929, [mies.] (x)

49. Pręgierz. Pismo antyżydowskie poświęcone obronie handlu, przemysłu i rzemiosła chrześcijańskiego. 1939, [mut.]¹⁷, [dek.] BN.

50. Promień. Miesięcznik młodzieży Seminarium Nauczycielskiego w Radomiu. (1916)1918–1932, 300–500 egz. BJ, BN, BMOR.
W 1925 r. zm. podtyt. Miesięcznik Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w Radomiu.

51. Przegląd Literacki. 1921, [–], 200 egz. APR.

52. Przegląd Sejmikowy. Urzędowy organ Sejmiku Radomskiego. 1922–1933, [tyg.], 1930–1931 [dwutyg.], od 1932 [mies.], 1000–1600 egz. BJ, APR.

¹⁶ „Ostatnie Wiadomości”, Warszawa 1929–1939.

¹⁷ „Pręgierz”, Poznań 1924–1939. (Wcześniej: „Pod Pręgierz”).

136
53. Radomianin. Tygodnik. Organ Okręgowego i Miejscowego Komitetu Polskiej Partii Socjalistycznej. 1922, 500–1000 egz. BMOR.

54. Robotnik Radomski. Radom. Kielce. Skarżysko. 1936–1939, [mut.]¹⁸, [dzien.], 1000 egz. BJ, BN.

55. Słowo Kieleckie. 1922, [dzien.], 1000 egz. WBPK.

56. Słowo Radomskie. 1922, [dzien.], 1100–2000 egz. BMOR, APR.

57. Słowo Radomskie i Kieleckie. 1923–1930, [dzien.], 1000–2000 egz. BJ, BMOR, APR.

Od 24 I 1923 r. zm. tyt. Słowo. Jedyne pismo w województwie.

58. Sprzęgło. Czasopismo Państwowych Zakładów Technicznych Szkolnych w Radomiu. 1938–1939, [mies.] WBPK.

59. Szkolnictwo i Oświata Rolnicza. Organ Zrzeszenia Nauczycielstwa Szkół Gospodarstwa Wiejskiego w Polsce. 1921–1934, [mies.], 550 egz. BJ, BN.

Redakcja w Radomiu w latach 1924–1925, 1933.

60. Sztandar Katolicki. 1928, [dzien.] (x)

61. Świat a Szkoła. (1917)1918–1922, [mies.] APR

62. Tygodnik Radomski. Życie. Kultura. Sprawy społeczne. 1933–1934, 3000 egz. UJ, BMOR, WBPR.

63. Wacyniak. Ilustrowana gazetka Wacyńskiej Szkoły Rolniczej pod Radomiem¹⁹. 1933–1934, [kwart.], 2000–2200 egz. BJ, BN.

64. Wiadomości Kongresowe. Organ Pierwszego Kongresu Eucharystycznego Diecezji Sandomierskiej. 1932, [niereg.], 3500–10 000 egz. BJ.

Od nr 4/1932 dodatek do Siewca Prawdy²⁰

65. Wiadomości Parafialne. Organ poświęcony sprawom Parafii Św. Jana w Radomiu. 1931, [kwart.], 1000 egz. BJ.

---

¹⁸ „Robotnik”, Warszawa 1918–1939.

¹⁹ W lipcu 1920 r. Sejm Ustawodawczy uchwalił ustawę o ludowych szkołach rolniczych. Bardzo szybko Sejmik Radomski przystąpił do jej realizacji. Szkołę Rolniczą Męską postanowiono zorganizować w majątku Wacyn, leżącym tuż obok ówczesnych granic administracyjnych Radomia. Już w 1921 r. otwarto szkołę, której współwłaścicielem był Wydział Powiatowy Sejmiku Radomskiego, utrzymujący tę placówkę oświatową i jednocześnie subsydiujący pismo wydawane przez jej uczniów. Z tych względów „Wacyniak” został umieszczony w spisie wydawnictw radomskich.

²⁰ „Siewca Prawdy”, Sandomierz 1928, 1931–1939.

66. Wiadomości Sportowe. Tygodnik Radomsko-Kielecki. 1932, [-].

67. Współpraca. Pismo pracowników Państwowej Fabryki Broni w Radomiu. XII 1930–1931, [mies.], od IX 1931 [tyg.], 1500–2000 egz. BJ, BN.

Od I 1931 r. zm. podtyt. Pismo pracowników Państwowej Fabryki Broni w Radomiu poświęcone sprawom kulturalnym i zagadnieniom fachowym.

Od IX 1931 r. zm. podtyt. Tygodnik pracowników Państwowej Fabryki Broni w Radomiu poświęcony sprawom kulturalnym i zagadnieniom fachowym.

68. Ziemia Radomska. Organ Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. 1928, 1930–1935, [2 x tyg.], od 2 III 1928 [dzien.], 1000–2000 egz. UJ, WBPR, BMOR, WBPk.

W 1929 r. mut. Opinii²¹.

69. Związek. Dwutygodnik poświęcony sprawom Stowarzyszenia Pracowników Polaków. 1919–1920, [niereg.] WBPk, BWSP, APR, WBPR.

70. Żagwie. Miesięcznik literacki. 1938–1939. BJ, BN, BUW.

71. Życie Chłopskie. 1935, [mies.] (x)

72. Życie Robotnicze. Pismo tygodniowe polityczne, społeczne, ekonomiczne i kulturalno-oświatowe. 1923–1936, 1500–2000 egz. BJ, WBPk, BMOR.

W latach 1936–1939 mut. Tygodnia Robotnika.

73. Życie Strażackie. Organ Związku Straży Pożarnych Województwa Kieleckiego. 1927–1934, [mies.], 1500 egz. BJ, BUW.

W 1932 r. redakcja przeniesiona z Radomia do Kielc.

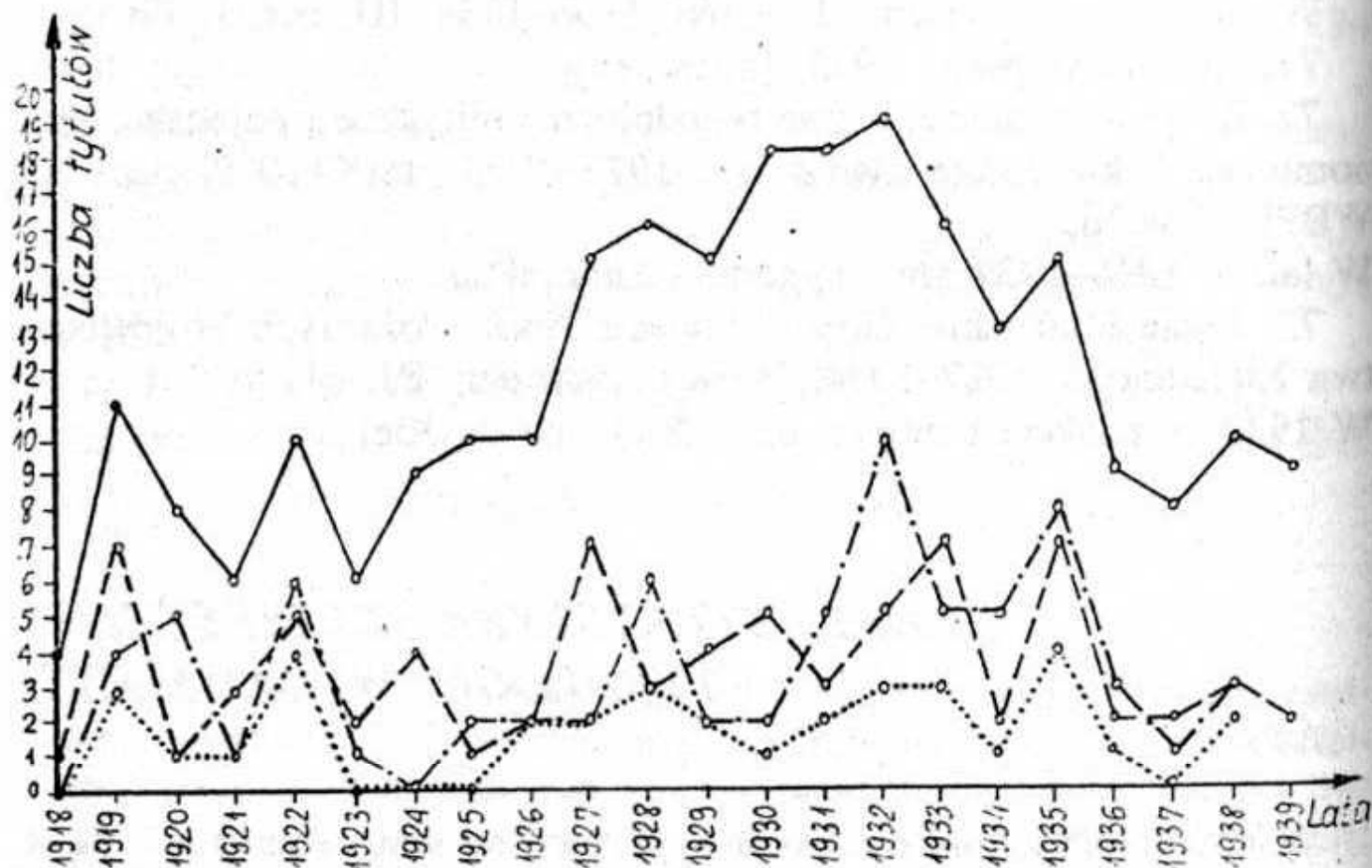
CHARAKTERYSTYKA STATYSTYCZNA I TYPOLOGIA WYDAWNICTW

W chwili odzyskania niepodległości w Radomiu ukazywały się 4 pisma, 3 założone przed 1918 rokiem i 1 nowe, utworzone w tym właśnie roku, ale jeszcze przed 11 listopada. W okresie od 11 listopada do

²¹ „Opinia”, Kielce 1927–1931.

31 grudnia 1918 roku nie powstały nowe wydawnictwa. W 1919 roku nastąpił znaczny wzrost liczby wydawanych tytułów (11), następnie spadek, szczególnie widoczny w latach 1921 i 1923, a od 1924 roku ponowny wzrost liczbowy. W 1932 roku wystąpił szczyt aktywności wydawniczo-prasowej – 19 tytułów. W latach 1933–1937 liczba periodyków stopniowo zmniejszała się, a od 1938 roku – po nieznacznym wzroście – nastąpiła stagnacja. Ruch tytułów w Radomiu w latach 1918–1939 ilustruje wykres 1 i tabela 1.

Ruch wydawnictw w Radomiu wskazuje, iż miejscowe czasopiśmiennictwo nie było zdolne do systematycznego rozwoju. Świadczy o tym duża liczba tytułów nowo zakładanych i likwidowanych. Dane zamieszczone w wykresie i tabeli pozwalają również zauważyć zależności między ważnymi wydarzeniami politycznymi (wybory parlamentarne i samorządowe) a liczbą nowo zakładanych wydawnictw, co wiąże się ze zwiększoną aktywnością miejscowych partii i ugrupowań w czasie kampanii przedwyborczych.

Legenda:

- pisma ogółem
- - - pisma nowo założone
- · - · - pisma zlikwidowane
- · · · · pisma zlikwidowane spośród nowo założonych

Wykres 1. Pisma założone i zlikwidowane w Radomiu w latach 1918–1939

**Tabela 1. Pisma założone i zlikwidowane w Radomiu w latach 1918–1939
(w liczbach bezwzględnych)**

Rok	Liczba pism			
	ogółem	nowo założonych	zlikwidowanych	zlikwidowanych spośród nowo założonych
1918	4	1 ^a	-	-
1919 P,,S	11	7	4	3
1920	8	1	5	1
1921	6	3	1	1
1922 P	10	5	6	4
1923 S	6	2	1	-
1924	9	4	-	-
1925	10	1	2	-
1926	10	2	2	2
1927 S	15	7	2	2
1928 P	16	3	6	3
1929	15	4	2	2
1930 P	18	5	2	1
1931	18	3	5	2
1932	19	5	10	3
1933	16	7	5	3,
1934 S	13	2	5	1
1935 P	15	7	8	4
1936	9	2	3	1
1937	8	2	1	-
1938 P	10	3	3	2
1939 S	9	2		

Obliczenia własne na podstawie źródeł archiwalnych i zachowanej prasy

Uwagi: P – wybory parlamentarne

S – wybory samorządowe

a – pisma założone przed 11 listopada 1918 r.

Pierwszy skok rozwojowy prasy radomskiej nastąpił w 1919 roku, gdy założono 7 nowych periodyków (63,6% ogółu istniejącego wówczas czasopiśmiennictwa). Była to najwyższa liczba nowo uruchomionych pism, która pojawiła się jeszcze trzykrotnie w latach: 1927, 1933 i 1935, ale udział nowo założonych tytułów w całości prasy nie przekraczał wówczas 50%. Ponowny przyrost liczby periodyków nastąpił w 1922 roku (50% nowych pism, ale jednocześnie 60% zlikwidowanych), a następnie po spadku ilościowym w 1923 roku notuje się systematyczny wzrost liczby tytułów do 1932 roku, gdy jednocześnie wydawano 19 pism. W tym okresie tylko trzykrotnie wystąpiło zjawisko przewagi ilościowej pism likwidowanych nad nowo założonymi. W 1928 roku zaprzestano wydawania 6 tytułów, w tym 3 nowo założonych, w 1931 roku zlikwidowano 5 pism, w tym 2 z 3 nowo uruchomionych i w 1932 roku zamknięto 10 wydawnictw, najwięcej w dwudziestoleciu, w tym 3 z 5 nowo założonych. W pozostałych latach z pism nowo zakładanych likwidowano niewielką ich liczbę i jednocześnie występowała wówczas przewaga ilościowa nowych wydawnictw nad zaniechanymi. Świadczy to o stałym, chociaż nie systematycznym, rozwoju prasy radomskiej w latach 1922–1932, oprócz roku 1923. Ten okres rozwoju lokalnego czasopiśmiennictwa przebiegał podobnie, jak w przypadku prasy na Kielecczyźnie, gdzie – według badań prowadzonych nad stanem czasopiśmiennictwa regionalnego²² – w 1922 roku wystąpił najwyższy, proporcjonalny do ogólnej liczby pism, przyrost tytułów wynoszący ponad 54%, a po spadku w 1923 roku, zaczął się nieprzerwany wzrost liczby pism, trwający aż do 1931 roku, kiedy prasa regionu świętokrzyskiego osiągnęła największą liczbę tytułów. Lata 1924–1931, jak stwierdził M. Adamczyk, były okresem sprzyjającym rozwojowi czasopiśmiennictwa Kielecczyzny, na którego stan liczbowy nie miał większego wpływu nawet początek kryzysu ekonomicznego.

W dwudziestoleciu międzywojennym aż 9 razy wystąpiło w Radomiu zjawisko przewagi ilościowej pism likwidowanych nad nowo założonymi. Były to lata: 1920, 1922, 1925, 1928, 1931, 1932, 1935 oraz 1936. Jednocześnie jednak procent pism zlikwidowanych spośród nowo założonych nie przekraczał zazwyczaj 1/3 ogółu prasy miejscowej, co oznacza, iż ok. 2/3 nowych inicjatyw wydawniczych miało szansę trwa-

²² M. A d a m c z y k, *Prasa Kielecczyzny...*, s. 45–46.

tego rozwoju. Oczywiście nie wyklucza to pewnego chaosu wydawniczego, intensywnego zwłaszcza w najbardziej pomyślnym – pod względem ilościowym dla rozwoju lokalnego czasopiśmiennictwa – okresie, a także w latach wielkiego kryzysu powodującego upadek słabych ekonomicznie wydawnictw. Jednak w związku z wysokim natężeniem ruchu wydawniczego w Radomiu można także mówić o występującej w pewnych okresach naturalnej rotacji prasy, gdy występowało zjawisko zastępowania starych pism tytułami nowymi, bardziej odpowiadającymi potrzebom odbiorców.

Oceniając rozwój radomskiego czasopiśmiennictwa należy stwierdzić, że skoki i spadki liczbowe tytułów dokonywały się w dużej mierze za sprawą wydawnictw efemerycznych. Potwierdzają to dane dotyczące stabilności pism lokalnych, prezentowane w tabeli 2.

Tabela 2. Stabilność prasy radomskiej w latach 1918–1939

Okres edycji pism (w latach)	Liczba pism	Procent ogółu wydawanych
0 – 1	34	46,6
1 – 2	10	13,7
2 – 3	5	6,8
3 – 4	2	2,7
4 – 5	8	10,9
5 – 6	4	5,5
6 – 7	1	1,4
7 – 8	3	4,1
8 – 9	1	1,4
9 – 10	-	-
10 – 11	1	1,4
11 – 12	2	2,7
12 – 13	-	-
13 – 14	1	1,4
14 – 15	1	1,4
Razem	73	100,0

Obliczenia własne na podstawie źródeł archiwalnych i zachowanej prasy.

Z danych wynika, iż 46,6%, a więc prawie 1/2 ogółu prasy radomskiej stanowiły pisma istniejące 1 rok lub krócej, a 13,7% – tytuły wychodzące od 1 roku do 2 lat. Łącznie te grupy wydawnictw (0–2 lat) stanowiły 60,3% całości miejscowego czasopiśmiennictwa. Świadczy to o dużym stopniu efemeryczności spowodowanej słabością ekonomiczną wielu lokalnych wydawnictw, szczególnie w latach kryzysu gospodarczego, a także konkurencją wysokonakładowych pism ośrodków centralnych, obejmujących mutacjami Radom w latach trzydziestych. Ale pamiętać trzeba, iż efemeryczność radomskiej prasy wiązała się również z aktywnością polityczną i wydawniczą (szczególnie w latach wyborów parlamentarnych i samorządowych) miejscowych partii politycznych.

Mimo że wzrost liczbowy prasy determinowany był w dużej mierze krótkotrwałymi inicjatywami wydawniczymi, duże znaczenie dla stabilności miejscowego czasopiśmiennictwa miały pisma wieloletnie. 15 tytułów istniało od 2 do 5 lat, co stanowiło 20,4% ogółu prasy. Skłania to do wniosku, że prasa radomska była stosunkowo młoda. 9 pism (12,4%) ukazywało się od 5 do 10 lat, natomiast 5 periodyków (6,9%) wychodziło ponad 10 lat, od 11 do 16.

Trzeba również wspomnieć, iż 3 pisma radomskie miały dłuższy okres edycji, niż przedstawiono to w tabeli 2, ponieważ dane w niej zawarte ilustrują tylko okres wydawania czasopism w latach Drugiej Rzeczypospolitej, bez uwzględnienia czasu ukazywania się tych tytułów przed 1919 rokiem.

Najdłużej istniejącym pismem radomskim był „Promień” wydawany przez słuchaczy Seminarium Nauczycielskiego Męskiego w latach 1916–1932, w tabeli 2 zaznaczony jako wydawnictwo 15-letnie, choć w rzeczywistości ukazywał się 17 lat. 2 pozostałe pisma uruchomione również przed odzyskaniem niepodległości („Głos Radomski” 1916–1920 i „Świat a Szkoła” 1917–1922) włączono do grupy wydawnictw o krótszym okresie edycji, zamykającym się w przedziale od 3 do 5 lat, choć faktycznie ukazywały się odpowiednio 5 i 6 lat.

Warto również odnotować swoisty rekord istnienia opozycyjnego „Życia Robotniczego”, które ukazywało się 14 lat, a po doliczeniu lat 1936–1939, gdy wychodziło jako mutacja „Tygodnia Robotnika” – 17 lat. Tak długi okres edycji socjalistycznego organu prasowego możliwy był dzięki silnej pozycji PPS, która w latach 1918–1939 sprawowała rządy w Radomiu.

Podsumowując należy stwierdzić, iż w grupie wydawnictw „długo-

wiecznych” zdecydowanie dominowały periodyki społeczno-polityczne o rzadszej częstotliwości wydawania (choć zanotowano wśród nich także kilka dzienników ukazujących się od 6 do 9 lat), prasa katolicka oraz pisma szkolne, nie podlegające w tak dużym stopniu, jak inne periodyki, wahaniom koniunktury gospodarczej i nie mające bezpośredniego związku z sytuacją polityczną. Istotnym czynnikiem oddziaływania społecznego prasy była wysokość nakładów. Wśród pism wychodzących w Radomiu było 21 dzienników i gazet (4 tytuły ukazywały się od 2 do 3 razy w tygodniu) oraz 52 periodyki o rzadszej częstotliwości.

Spośród 73 wydawnictw radomskich dla 25 nie udało się ustalić nakładów, tj. dla 5 dzienników i 20 czasopism. Natomiast znane są nakłady 48 tytułów, tj. 16 dzienników i 32 pism o rzadszej częstotliwości wydawania. Rozpatrując ogólnie zagadnienie dotyczące nakładów prasy radomskiej, można stwierdzić, iż najwyższy nakład jednorazowy osiągały zazwyczaj dzienniki, głównie mutacje pism centralnych. (Kształtował się on w granicach 1000–2500 egz., chociaż i w tej grupie były wyjątki, np. „Nowiny Codzienne Radomskie” wychodziły w nakładzie tylko 200 egz.) oraz periodyki wydawane przez instytucje kościelne i stowarzyszenia religijno-społeczne, których nakład wynosił średnio 2500 egz. Dodać należy, iż pisma religijne, szczególnie o charakterze informacyjno-propagandowym wydawano w nakładzie osiagającym nawet 10 tys. egz. Były to zazwyczaj wydawnictwa krótkotrwałe, zakładane w ściśle określonym celu, które po wykonaniu zadania likwidowano. Przykładem mogą być „Wiadomości Kongresowe”, założone w związku z odbywającym się w Radomiu w 1932 roku Kongresem Eucharystycznym Diecezji Sandomierskiej, wydawane właśnie w nakładzie 10 tys. egz.

Najniższe nakłady posiadały pisma szkolne (od 100 do 500 egz.) oraz czasopisma fachowe i literackie przeznaczone dla wąskiej grupy odbiorców.

Strukturę prasy radomskiej według grup nakładowych prezentuje tabela 3.

Z danych przedstawionych w tabeli 3 wynika, iż najwięcej pism – 18 (37,4% ogółu prasy o ustalonym nakładzie) wydawano w nakładzie od 1001 do 2500 egz., w tym 9 dzienników i 9 czasopism. 17 wydawnictw (35,4%) osiągnęło nakład w granicach 501–1000 egz., w tym 5 dzienników i 12 czasopism; 6 tytułów czasopism (12,5%) – wychodziło w nakładzie 251–500 egz., 3 pisma (6,3%), w tym 1 dziennik i 2 czasopisma miało nakład wynoszący 101–250 egz., również 3 (6,3%),

Tabela 3. Jednorazowe nakłady polskiej prasy w Radomiu w latach 1918–1939

Grupy nakładowe (liczba egz.)	Liczba pism o ustalonym nakładzie					
	dzienniki		czasopisma		razem	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%
101 – 250	1	2,1	2	4,2	3	6,3
251 – 500	-	-	6	12,5	6	12,5
501 – 1000	5	10,4	12	25,0	17	35,4
1001 – 2500	9	18,7	9	18,7	18	37,4
2501 – 5000	1	2,1	2	4,2	3	6,3
5001 – 10000	-	-	1	2,1	1	2,1
Razem	16	33,3	32	66,7	48	100,0

Obliczenia własne na podstawie źródeł archiwalnych i zachowanej prasy.

w tym 1 dziennik i 2 czasopisma mieściło się w grupie nakładowej od 2501 do 5000 egz. Natomiast tylko 1 periodyk wychodził w nakładzie 10 tys. egz. Taka struktura nakładów lokuje prasę radomską okresu międzywojnia poniżej średniej krajowej wynoszącej dla dzienników i gazet w kategorii pism małych od 10 tys. egzemplarzy, pism średnich – od 10 tys. do 25 tys. egz. i pism dużych – powyżej 25 tys. egz., a dla czasopism – odpowiednio w kategorii pism małych – do 5 tys. egz., pism średnich – od 5 do 20 tys. egz. i dużych – ponad 20 tys. egz.²³

Biorąc pod uwagę liczbę pism prowincjonalnych osiągających górną granicę nakładów w grupie wydawnictw małych, zarówno dzienników jak i czasopism, okazuje się, że prasa radomska – lokując się właśnie w kategorii pism małych – znacznie przekracza przeciętną prowincjonalną pod względem liczby periodyków osiągających nakłady w grupach 501–1000, 1001–2500 i 2501–5000 egz.

Podobnie kształtowały się nakłady prasy w województwie kieleckim, gdzie również dominowały pisma (należące do kategorii wydawnictw małych), których nakład oscylował w granicach 251–500, 501–1000 i 1001–2500 egz.²⁴

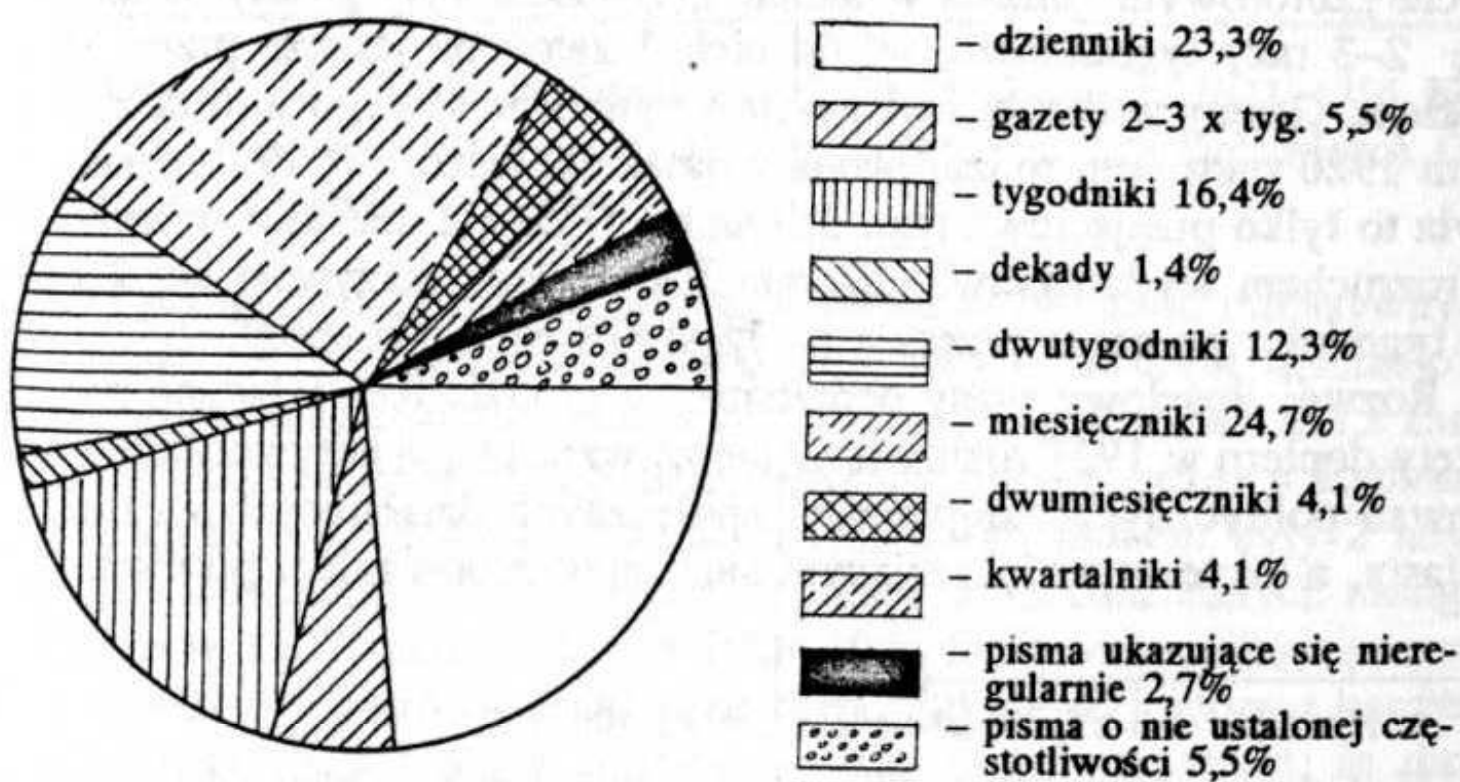
²³ A. N o t k o w s k i, *Polska prasa...*, s. 100, 103.

²⁴ M. A d a m c z y k, *Prasa Kielecczyzny...*, s. 50–51.

W latach 1918–1939 w Radomiu wydano łącznie 73 pisma polskie. Wśród nich zdecydowanie dominowały dzienniki (liczone łącznie z gazetami ukazującymi się 2–3 razy w tygodniu) oraz miesięczniki. Dużą liczebnie grupę stanowiły również tygodniki i dwutygodniki. Obok nich ukazywały się 3 kwartalniki i 1 dekadówka. 2 pisma wychodziły nieregularnie, a 6 tytułów zmieniało częstotliwość w trakcie ukazywania się, niektóre nawet trzykrotnie. Były to 3 pisma szkolne przekształcone ze względów finansowych z miesięczników w dwumiesięczniki, 1 religijno-społeczne – z miesięcznika w dwutygodnik, co umożliwiało według wydawców skuteczniejsze oddziaływanie społeczne. Z podobnych względów przekształcono 1 pismo fachowe z miesięcznika w tygodnik. Natomiast 1 tytuł społeczno-polityczny, który początkowo ukazywał się jako tygodnik, a następnie dwutygodnik, ostatecznie został miesięcznikiem, co spowodowane było m.in. trudnościami finansowymi wydawnictwa.

Strukturę prasy radomskiej według częstotliwości jej ukazywania się w dwudziestoleciu międzywojennym ilustruje wykres 2. Wynika z nie-

Wykres 2. Struktura prasy w Radomiu według częstotliwości ukazywania się w latach 1918–1939

go, iż dzienniki i gazety ukazujące się 2–3 razy tygodniowo stanowiły łącznie w dwudziestoleciu międzywojennym największą grupę – 28,8% prasy ogółem. Natomiast udział procentowy miesięczników wynosił 24,7, a tygodników 16,4. Taka struktura lokalnej prasy nie odbiega zasadniczo od modelu czasopiśmiennictwa prowincjonalnego, gdzie dominowały miesięczniki i tygodniki²⁵. Należy pamiętać, że wśród radomskich dzienników duży udział miały mutacje pism codziennych ośrodków centralnych.

Procentowy udział poszczególnych typów wydawnictw w całości prasy na Kielecczyźnie²⁶ i w Radomiu prezentuje tabela 4, z której wynika, że w województwie kieleckim dominowały miesięczniki (32,9%) i tygodniki (19,3%), natomiast dzienniki stanowiły 15,5% ogółu czasopiśmiennictwa.

Dane zamieszczone w tabeli 4 potwierdzają, iż miesięczniki były dominującymi typami wydawnictw w obu profilach terytorialnych. Interesującym natomiast faktem jest duży udział procentowy dzienników w całości czasopiśmiennictwa radomskiego. Zanim jednak powstał pierwszy dziennik w Radomiu najbardziej aktualnym informatorem o życiu „zbiorowym” miasta w latach 1918–1920 były gazety ukazujące się 2–3 razy tygodniowo, wśród nich 1 założona jeszcze przed 1918 rokiem. Gazety zniknęły całkowicie z rynku prasowego miasta z końcem 1920 roku. Ten rodzaj pisma pojawił się jeszcze w 1928 roku, ale była to tylko przejściowa faza dziennika. (Przez 2 miesiące w związku z rozruchem wydawnictwa „Ziemia Radomska” ukazywała się 2 razy w tygodniu, po czym przeszła na częstotliwość codzienną).

Rozwój ilościowy prasy codziennej w grodzie nad Mleczną rozpoczął dopiero w 1921 roku wiązał się ze wzrastającą aktywnością ugrupowań politycznych i organizacji społecznych działających na terenie miasta, a także ze zwiększającym się zapotrzebowaniem publiczności

²⁵ A. N o t k o w s k i, *Polska prasa...*, s. 92–100, 130.

²⁶ M. A d a m c z y k, *Prasa Kielecczyzny...*, podaje, że na Kielecczyźnie w latach 1918–1939 ukazywało się łącznie 191 tytułów prasowych, w tym w Radomiu 57. Jednak na podstawie kwerendy archiwalnej i autopsji zachowanej prasy ustalono, że w Radomiu w tym okresie ukazywały się 73 pisma polskie (zob. przypis 7). Różnica wynika z obliczeń (16) podnosi ogólną liczbę pism wydawanych na Kielecczyźnie do 207 tytułów. Dlatego prezentując udział prasy radomskiej w ogólnej liczbie czasopism województwa kieleckiego posługuję się liczbą 207.

Tabela 4. Struktura prasy na Kielecczyźnie i w Radomiu według częstotliwości ukazywania się w latach 1918–1939

Prasa	Jednostka terytorialna			
	woj. kieleckie		Radom	
	liczba	%	liczba	%
ogółem, w tym:	207	100,0	73	100,0
dzienniki	32	15,5	17	23,3
2-3 x tyg.	4	1,9	4	5,5
tygodniki	40	19,3	12	16,4
dekady	1	0,5	1	1,4
dwutygodniki	23	11,1	9	12,3
miesięczniki	68	32,9	18	24,7
dwumiesięczniki	7	3,4	3	4,1
kwartalniki	6	2,9	3	4,1
nieregularnie	16	7,7	2	2,7
nie ustalono	10	4,8	4	5,5

Źródło: M. Adamczyk, *Cztery epoki prasy Kielecczyzny 1811–1956*, Kraków-Kielce 1991, s. 52, tab. 7 (dane dot. woj. kieleckiego). Obliczenia własne.

prasowej na szybką informację, szczególnie w okresach intensywnych przemian politycznych i społeczno-kulturowych. Rozwój dzienników następował bardzo wolno. Nie licząc 1922 roku, gdy w związku z kampanią wyborczą do Sejmu i Senatu, ugrupowania polityczne w Radomiu uaktywniły swą działalność wydawniczą, czego plonem były 2 nowe lokalne dzienniki, widoczny przyrost liczby pism codziennych nastąpił dopiero w 1927 roku. W latach 1928–1929 liczba dzienników ponownie spadła i dopiero od 1930 roku rozpoczął się w Radomiu bardziej intensywny rozwój prasy codziennej. Ale trzeba zaznaczyć, że duży udział miały w nim mutacje dzienników ośrodków centralnych. W latach 1930–1936 stanowiły one od 50 do 80% ogółu pism codziennych, a w latach 1937–1939 były jedynymi dziennikami wychodzącymi w Radomiu.

W latach trzydziestych mutowano w grodzie nad Mleczną także 2 pisma tygodniowe, które chociaż nie miały dużego udziału w rozwoju

ilościowym tygodników, przyczyniły się w znacznym stopniu do wzrostu globalnego nakładu wydawnictw o tej częstotliwości ukazywania się.

Szczegółową strukturę prasy radomskiej według częstotliwości ukazywania się prezentuje tabela 5.

Najbardziej dynamicznie spośród wszystkich pism rozwijały się miesięczniki. Intensywny etap ich rozwoju ilościowego przypada na lata 1927–1932, a w 1930 roku osiągnęły szczyt możliwości rozwojowych. Ukazywało się wówczas w Radomiu jednocześnie 10 miesięczników i był to pięciokrotny wzrost w porównaniu ze stanem wyjściowym z 1918 roku. W grupie pism ukazujących się raz w miesiącu dominowały wydawnictwa szkolne, religijno-społeczne oraz oświatowe i kulturalne. Ich pomyślny rozwój w latach trzydziestych, będący w pewnym sensie odpowiedzią na przemiany społeczno-kulturowe, głównie upowszechnianie się oświaty i rozwój życia kulturalnego, wynikał z braku bezpośredniej zależności tego rodzaju czasopism od sytuacji politycznej kraju. Pamiętać również trzeba, iż omawiane miesięczniki w mniejszym stopniu podlegały wahaniom koniunktury gospodarczej i nawet kryzys ekonomiczny nie wpłynął w znaczącym stopniu na ich rozwój ilościowy. Zahamowanie rozwoju widoczne było dopiero w 1933 roku i trwało właściwie nieprzerwanie do 1939 roku. W okresie tym, wyjątkowo nie sprzyjającym dla periodyków ukazujących się raz w miesiącu, przewagę ilościową zdobyły dzienniki i tygodniki. Jednocześnie w 1933 roku na rynku prasowym Radomia pojawiły się dwumiesięczniki, które powstawały w wyniku przekształcania pism o innej częstotliwości ukazywania się, co zazwyczaj spowodowane było trudnościami finansowymi wydawnictw.

Tygodniki nie rozwijały się tak intensywnie jak miesięczniki, wykazywały raczej dużą stabilność, widoczną już od 1922 roku. Krótkotrwały regres wystąpił w roku 1930 i 1936, natomiast na lata 1934–1935 przypadł niewielki wzrost ilościowy, a od 1937 roku nastąpiła stagnacja.

Pozostałe rodzaje wydawnictw, tzn. dekady, dwutygodniki, kwartalniki oraz pisma ukazujące się nieregularnie nie były powszechne w Radomiu. Zazwyczaj były to czasopisma specjalne, przeznaczone dla specyficznych grup odbiorców. Charakterystyczne jest, iż rozwój dwutygodników właściwie zakończył się w 1919 roku, a w latach 1920–1931 widoczna jest stagnacja.

Kwartalniki pojawiły się na rynku prasowym Radomia dopiero w 1929 roku. Najwyższy stan ilościowy osiągnęły w 1952 roku, ale

Tabela 5. Struktura prasy radomskiej według częstotliwości ukazywania się w latach 1918–1939

Rok	Liczba tytułów według częstotliwości ukazywania się										
	ogółem	dzien.	2-3 x tyg.	tyg.	dek.	dwutyg.	mies.	dwum.	kwar.	niereg.	nie ust.
1918	4	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-
1919	11	-	3	1	-	3	3	-	-	-	1
1920	8	-	1	1	-	2	3	-	-	1	-
1921	6	1	-	1	-	-	3	-	-	-	-
1922	10	3	-	3	-	-	4	-	-	-	-
1923	6	1	-	3	-	-	2	-	-	-	-
1924	9	1	-	3	-	1	4	-	-	-	-
1925	10	1	-	3	-	1	5	-	-	-	-
1926	10	1	-	3	-	2	4	-	-	-	-
1927	15	4(2)	-	3	-	-	8	-	-	-	-
1928	16	3(1)	1	3	-	2	7	-	-	-	-
1929	15	2	-	2	-	1	8	-	1	-	1
1930	18	4(2)	-	1	-	2	10	-	1	-	-
1931	18	3(2)	-	3	-	2	8	-	2	-	-
1932	19	5(4)	-	2	-	-	8	-	3	1	-
1933	16	4(2)	-	3(1)	-	-	5	1	2	-	1
1934	13	2(1)	-	5(1)	-	-	2	2	1	-	1
1935	15	4(3)	-	4(1)	-	1	3	1	1	-	1
1936	9	5(4)	-	1	-	-	-	2	-	-	1
1937	8	3(3)	-	2(1)	-	-	1	2	-	-	-
1938	10	3(3)	-	2(1)	-	-	3	1	1	-	-
1939	9	3(3)	-	2(1)	1(1)	1	1	1	-	-	-

Uwaga: w nawiasach podano liczbę mutacji pism ośrodków centralnych. Obliczenia własne.

był to w dużej mierze wynik przekształcania pism o większej częstotliwości w periodyki wychodzące raz na kwartał, co spowodowane było trudnościami wydawnictw, wiążącymi się z ogólną recesją gospodarczą. Przekształcanie pism w czasopisma o rzadszej częstotliwości wydawania zmniejszało koszty wydawnicze i było dosyć częstym zabiegiem stosowanym głównie przez wydawnictwa o słabych podstawach finansowych, co umożliwiało okresowe przedłużenie ich egzystencji, chociaż nie zapewniało trwałości ich istnienia.

Klasyfikacja według częstotliwości jej ukazywania się jest związana z podziałem czasopiśmiennictwa pod względem tematyki.

Spośród wydawnictw radomskich okresu międzywojnia najliczniejszą grupę stanowiły pisma ogólnoinformacyjne (53,5%), określane również przez ówczesne władze administracyjne terminem „społeczno-polityczne”. Oznacza to, iż w tego rodzaju pismach dominowała tematyka polityczna i społeczna, chociaż na ich łamach pojawiały się również zagadnienia kulturalno-oświatowe. W grupie wydawnictw społeczno-politycznych, składającej się łącznie z 39 tytułów, najwięcej było dzienników – 17 i tygodników – 9. Obok nich były także 4 gazety ukazujące się 2–3 razy w tygodniu, 4 dwutygodniki, 3 miesięczniki, 1 dekadówka i 1 pismo ukazujące się nieregularnie.

Drugą pod względem liczebności grupę stanowiły pisma szkolne – 13 (17,8% całości radomskiej prasy), a kolejną periodyki religijno-społeczne (6,8% – 5 tytułów). Ponadto wydawano także: 4 czasopisma zawodowe (5,5%), 3 literackie (4,1%), po 2 pisma urzędowe, społeczno-kulturalne i oświatowe oraz harcerskie. Udział każdej z tych grup w całości miejscowego czasopiśmiennictwa wynosił 2,7%. Poza tym ukazywało się także 1 pismo filmowe (1,4%), sportowe (1,4%) oraz 1 humorystyczno-satyryczne (1,4%).

Strukturę prasy radomskiej według tematyki i częstotliwości przedstawia tabela 6.

Na podstawie danych prezentowanych w tabeli 6 można zauważyć związek między zawartością treściową a częstotliwością ukazywania się pism. Wydawnictwa ogólnoinformacyjne z przewagą treści społeczno-społecznych były pismami o największej częstotliwości ukazywania się, natomiast periodyki o treści specjalnej reprezentowane były głównie przez miesięczniki i kwartalniki.

W przypadku prasy ogólnoinformacyjnej dominowały dzienniki i gazety oraz tzw. pisma „opinii”, czyli tygodniki, dekada i dwutygodniki. Taka częstotliwość związana była z podstawową funkcją wydawnictw

Tabela 6. Struktura prasy radomskiej według tematyki i częstotliwości ukazywania się w latach 1918–1939

Liczba tytułów											
według częstotliwości	według tematyki										
	społ.-politycz.	urzędowe	zawodowe	społ.-kult. i oświat.	literackie	religijno-spol.	sportowe	filmowe	humorys.-satyrycz.	harcerskie	szkolne
ogółem	39	2	4	2	3	5	1	1	1	2	13
w tym dzien.	17										
gazety	4										
tygod.	9 ^a		1 ^b	1			1		1		
dekady	1										
dwutyg.	4	2	1		1					1	
mies.	3 ^c		2	1	1	2				1	11 ^d
kwart.					2					1	
niereg.	1					1					
nie ust.					1			1			1

Uwagi: a - „Przegląd Sejmikowy” 1922–1933, początkowo tygodnik, w latach 1930–1931 dwutygodnik, od 1933 miesięcznik,

b - „Współpraca” 1930–1931, miesięcznik, od IX 1931 tygodnik,

c - „Hasło” 1927–1931, miesięcznik, od IX 1927 dwutygodnik,

d - „Głosy Sztubackie” 1935–1939, miesięcznik, od 1936 dwumiesięcznik, „Ku szczytom” (Państwowa Średnia Szkoła Techniczna) 1927–1928, 1932–1937, miesięcznik, w latach 1932–1933 kwartalnik, od 1934 dwumiesięcznik, „Nasze Pismo” 1929–1932, miesięcznik, w latach 1932–1934 dwumiesięcznik (pod zmienioną nazwą „Myśl i Czyn”).

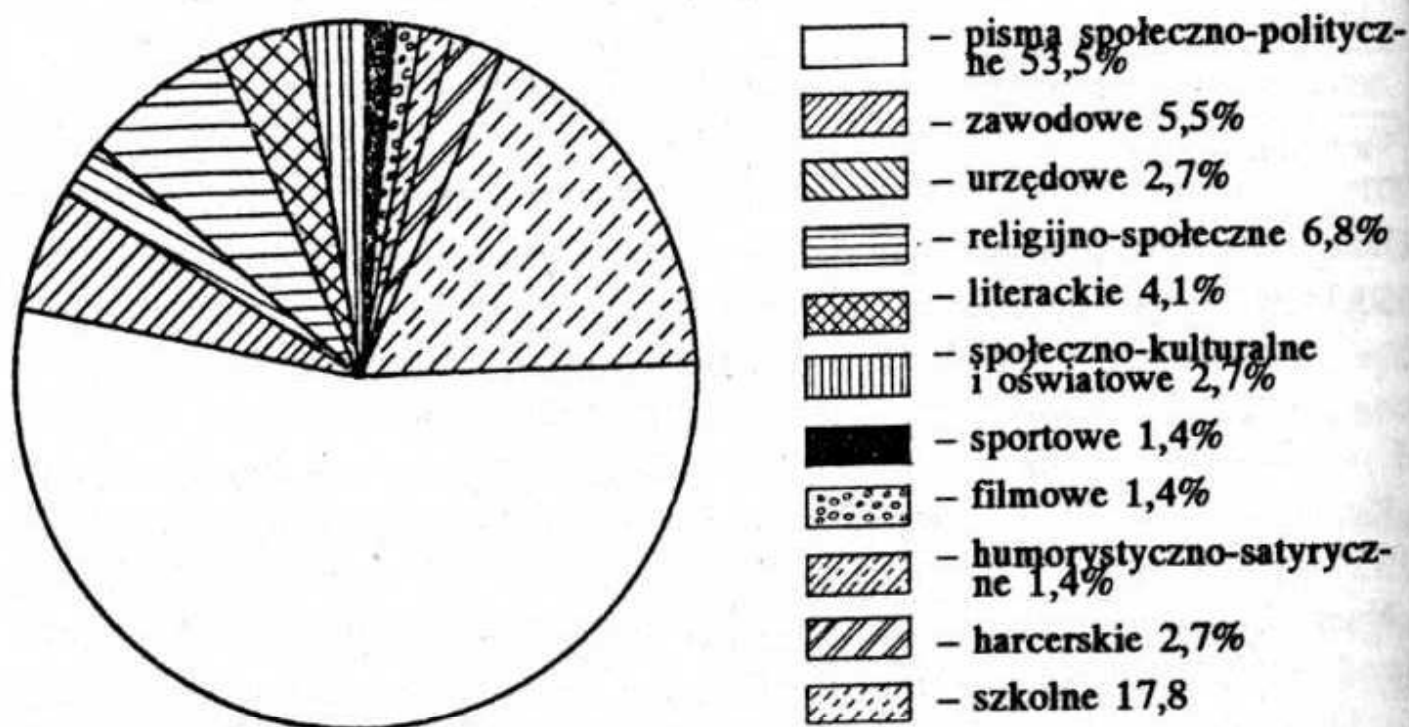
Obliczenia własne na podstawie źródeł archiwalnych i zachowanej prasy.

społeczno-politycznych, czyli informowaniem. A szybkość i aktualność informacji decydowała o ich publicznym znaczeniu. Wśród pism społeczno-politycznych znalazły się także 3 miesięczniki, raczej rzadko reprezentujące tę grupę tematyczną. Były to periodyki, skierowane do

specyficznych grup odbiorców, m.in. do mieszkańców podradomskich wsi, wobec których spełniały funkcje pism „opinii”.

Udział poszczególnych grup tematycznych w całości prasy radomskiej w dwudziestoleciu międzywojennym ilustruje wykres 3. Wynika z niego, iż w Radomiu w latach 1918–1939 wyraźnie wystąpiło zjawisko społecznego upowszechniania się dzienników informacyjnych (w latach trzydziestych dzienników informacyjno-sensacyjnych) i tygodników „masowych” a także uzyskiwania przez pisma tego gatunku przewagi ilościowej na miejscowym rynku wydawniczym. Duży udział miały w nim mutacje dzienników zamiejscowych, stanowiące 52,9% ogółu pism codziennych (nie licząc gazet wychodzących 2–3 razy tygodniowo); 23,1% ogółu wydawnictw społeczno-politycznych i 12,3% całości prasy radomskiej.

W latach 1926–1939 w Radomiu wychodziło 9 mutacji dzienników ośrodków centralnych. Pierwsze pojawiły się na miejscowym rynku wydawniczym w 1927 roku, ale po kilku miesiącach upadły, co spowodowane było mocną pozycją wychodzących wówczas dzienników

Wykres 3. Struktura radomskiej prasy według tematyki w dwudziestoleciu międzywojennym

lokalnych, która wynikała głównie ze ścisłego powiązania ich treści z życiem publicznym Radomia, mutacje natomiast nie mogły tego zaoferować miejscowej publiczności prasowej. Dopiero w 1930 roku rozpoczęła się – trwająca do 1939 roku – ekspansja zamiejscowych dzienników informacyjno-sensacyjnych. Związane to było z rozwojem wydawnictw tzw. prosanacyjnych, które oficjalnie bezpartyjne, popierały władze pomajowe. Pozytywny stosunek do rządu wynikał też częściowo z ich komercyjnego charakteru. Spośród 9 dzienników zamiejscowych 6 należało właśnie do bezpartyjnych pism prosanacyjnych, 3 pozostałe były organami prasowymi partii politycznych, 2 – enedecji i 1 – PPS. Szczegółową strukturę tematyczną prasy radomskiej w latach 1918–1939 przedstawia tabela 7.

Na podstawie danych można zaobserwować, iż na przestrzeni omawianego dwudziestolecia nieprzerwanie rozwijały się wydawnictwa „masowe”, głównie ogólnoinformacyjne z przewagą treści polityczno-społecznych (duży udział wśród nich miały dzienniki) oraz pisma szkolne, redagowane i wydawane przez młodzież. Dużą żywotność wykazywały również periodyki religijno-społeczne. Oznacza to, że w latach 1918–1939 zapotrzebowanie publiczności prasowej na te rodzaje wydawnictw było największe.

Natomiast rozwój czasopiśmiennictwa „specjalnego” przeznaczonego dla określonych grup odbiorców widoczny jest szczególnie w latach 1927–1935. Prawdopodobnie związane to było z ogólnym ożywieniem gospodarczym (co mogło oznaczać poprawę stanu ekonomicznego wielu wydawnictw i stanu technicznego bazy poligraficznej a także wzrost możliwości nabywczych potencjalnych czytelników) oraz pomyślnym okresem rozwoju prasy radomskiej, która szczyt swoich możliwości rozwojowych osiągnęła właśnie na początku lat trzydziestych. Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym powstawaniu periodyków o specjalnych profilach tematycznych mogły być przemiany społeczno-kulturowe, głównie rozwój i upowszechnianie oświaty oraz wzmożona aktywność organizacji społecznych i kulturalno-oświatowych, przeżywających rozkwit także w latach trzydziestych. Wcześniejsze próby wydawania czasopism o specyficznym zakresie treściowym zazwyczaj kończyły się niepowodzeniem prawdopodobnie ze względu na nieprzygotowanie odbiorców do percepcji innych niż „masowe” treści.

Prasa radomska obejmowała swym zasięgiem miasto, okoliczne powiaty i w przypadku niektórych tytułów pism teren ówczesnego województwa kieleckiego bądź diecezji sandomiersko-radomskiej. Nato-

Tabela 7. Struktura tematyczna prasy radomskiej w latach 1918–1939

Rok	Liczba tytułów												
	Ogółem	społ.-polit.		urzędowe	zawodowe	społ.-kult. i ośw.	religijno- społ.	literackie	sportowe	filmowe	humoryst.-satyr.	harcerskie	szkolne
		razem	dzien.										
1918	4	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
1919	11	4	3	1	1	-	-	-	-	-	-	2	3
1920	8	3	1	1	1	-	-	-	-	-	-	1	2
1921	6	2	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2
1922	10	6	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
1923	6	4	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
1924	9	4	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	2
1925	10	4	1	1	1	-	1	-	-	-	-	-	3
1926	10	6	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
1927	15	8	4(2)	-	1	1	1	-	-	-	-	-	4
1928	16	8	4(1)	1	1	1	1	-	-	-	-	-	4
1929	15	6	2	-	1	1	2	-	-	-	-	-	5
1930	18	7	4(2)	-	1	1	3	-	-	-	-	-	5
1931	18	7	3(2)	-	1	1	4	-	-	-	-	-	4
1932	19	7	5(4)	-	1	1	5	-	1	-	-	-	5
1933	16	8	4(2)	-	1	1	2	-	1	-	-	-	4
1934	13	6	2(1)	-	1	1	1	-	1	-	-	-	4
1935	15	8	4(3)	-	-	-	2	1	1	1	-	-	2
1936	9	6	5(4)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
1937	8	5	3(3)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
1938	10	5	3(3)	-	-	-	1	1	-	-	-	-	3
1939	9	7	3(3)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2

Uwagi: do grupy dzienników wliczono także gazety ukazujące się 2-3 razy tygodniowo w latach 1918–1920. W nawiasach zaznaczono mutacje dzienników centralnych. Obliczenia własne.

157

miast adresatami miejscowego czasopiśmiennictwa były wszystkie warstwy i grupy społeczne. Tradycyjna publiczność prasowa to inteligencja, przedstawiciele wolnych zawodów, młodzież gimnazjalna, przemysłowcy, ziemiaństwo i duchowieństwo oraz wykwalifikowani robotnicy. W latach trzydziestych w związku z upowszechnianiem kultury masowej i ekspansją dzienników informacyjno-sensacyjnych coraz częściej czytelnikiem prasy stawał się „człowiek ulicy”. W krąg odbiorców zostały włączone także warstwy drobnomieszczańskie i chłopskie.

Zasięg społeczny prasy był właściwie nieograniczony. Głównym czynnikiem determinującym włączenie się w obieg prasy była umiejętność czytania. Ale równie istotny był nawyk „sięgania” po prasę, wykształcony głównie wśród tradycyjnych odbiorców, którzy byli zazwyczaj czytelnikami krytycznymi, co w pewnym stopniu było wynikiem stałego kontaktu ze słowem drukowanym a także wyższym poziomem wykształcenia. Potrzeba kontaktu z prasą determinowana była również odpowiednim wiekiem, poziomem wykształcenia i rodzajem wykonywanego zawodu – wiążącymi się jednocześnie z zakresem tzw. czasu wolnego (w socjologicznym znaczeniu), sytuacją materialną, zainteresowaniami, potrzebami itp.

W dwudziestoleciu międzywojennym ok. 80% ludności w wieku 10 lat i więcej posiadało umiejętność czytania i pisania. Była to grupa potencjalnie zdolna do zainteresowania się słowem drukowanym i zarazem przygotowana, choć w różnym stopniu, do uczestnictwa w kulturze.

Jolanta Dzieniakowska

***The Polish Press in Radom in the Years 1918–1939.
A List of Titles. Statistical Characterization
and Typology of Publishers***

Summary

The formation of the independent Polish state opened a successive stage in the history of the Radom press. New political and socio-cultural conditions favoured the development of local press.

This article attempts to make a list of the Polish press titles published in

Radom in the interwar period. The list of titles comprises 73 papers published in the Polish language by the Polish publishers from 11 November 1918 to 1 September 1939 and also those which began to appear before regaining of independence and were issued in the subsequent years.

The article also provides a statistical characterization of the Polish press, its quantitative development, political „geography” and typology of publishers.